

DIARIUSZ

OTTONA WENZLA VON NOSTITZ-RIENECK

Z LAT 1726-1729

Diariusz Ottona Wenzla von Nostitz-Rieneck
z lat 1726-1729

Diariusz Ottona Wenzla von Nostitz-Rieneck z lat 1726-1729

Opracowanie:
Jarosław Szymański

Współpraca:
Stanisław Jujeczka, Mirosław Węcki

Transkrypcja i tłumaczenie z języka niemieckiego:
Aleksandra Barwicka-Makula, Mirosław Węcki

Transkrypcja i tłumaczenie z języka łacińskiego
Ałła Brzozowska

Kraków-Wrocław

© Copyright by Jarosław Szymański, Wrocław 2019

Recenzent:
dr hab. Jarosław Kuczer, prof. UZ

Indeks:
Stanisław Jujeczka

Opracowanie redakcyjne:
Agata Barzycka

Projekt okładki:
Igor Stanisławski

Korekta tłumaczenia:
Jarosław Szymański oraz Jacek Dębicki, Stanisław Jujeczka

Praca naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2014-2019.

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

ISBN 978-83-7638-949-3

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Wstęp.....	VII
Autor	VIII
Źródło	XII
Treść	XVIII
Marginalia	XXXI
Podziękowania	XXXV
Zasady edycji.....	XXXVII
Wykaz skrótów najczęściej używanych przez Nostitza	XLI
Wykaz skrótów	XLIII
Bibliografia	XLV
Źródła archiwalne.....	XLV
Źródła drukowane i opracowania.....	XLVI
Indeks osób i miejscowości.....	LXI
 Diariusz Ottona Wenzla von Nostitz-Rieneck z lat 1726-1729	1
1726.....	3
1727	51
1728.....	237
1729	383

Wstęp

Publikowane tu dwa tomy diariusza Ottona Wenzla von Nostitz-Rieneck od niemal stu lat znajdują się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu (wcześniej *Staatsarchiv*) i znane są historykom zajmującym się dziejami nowożytnego Śląska. Jednak wielosetstronicowe, gęsto zapisane posyty nie zachęcały do edycji. Piszący te słowa zwrócił uwagę na to źródło już w 2008 r., współpracując z Fundacją „Zamek Chudów” przy publikowaniu serii „Pamiętniki Śląskie”¹. Dziennik Nostitza miał być kolejnym tomem tej serii. Rychło okazało się jednak, że siłami małej prywatnej instytucji nie można opracować tak potężnego materiału, stąd też poszukiwano odpowiedniego programu finansowania. Dopiero złożony w ramach Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego i pozytywnie rozpatrzony wniosek do Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki oraz uzyskane w 2014 r. finansowanie w wysokości 250 tys. zł pozwoliły przystąpić do transkrypcji, tłumaczenia oraz opracowania tego diariusza.

Do prac przystąpił zespół, w skład którego weszli: Aleksandra Barwicka-Makula i Mirosław Węcki z Uniwersytetu Śląskiego oraz Ałła Brzozowska i Stanisław Jureczka pod kierownictwem Jarosława Szymańskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego. Procedurę opracowania edycji streścić można następująco: rękopis został wstępnie transkrybowany, następnie wstępnie przetłumaczony z zaznaczeniem spornych fragmentów i kwestii, po czym odczytany w celu wypisania wszystkich postaci oraz miejscowości do tzw. ślepego indeksu. Kolejnym etapem było opracowanie biogramów postaci oraz wyjaśnienie spornych i niejasnych fragmentów. W oparciu o powyższe tekst został ostatecznie transkrybowany i przetłumaczony oraz opatrzone przypisami. Na etapie prac redakcyjnych niezbędne okazało się dokonanie ponow-

1 *Pielgrzymka Piotra Rindfleischa z Wrocławia do Ziemi Świętej w 1496 roku*, opr. D. Adamska, J. Szymański, Katowice 2005; *Trzy relacje z podróży po Śląsku w XVIII i XIX wieku*, opr. J. Szymański, Katowice 2006; *„Wojna twierdz” na Śląsku 1806-1807 w świetle pamiętników*, opr. J. Szymański, Katowice 2008.

nej korekty tłumaczenia. Na końcu przygotowano wstęp, noty oraz indeks. Pod tymi zdawkowymi hasłami kryją się wielomiesięczne i niemal pięcioletnie prace nad publikacją tego ogromnego materiału.

Autor

Otto Wenzel von Nostitz-Rieneck (ur. 5 maja 1674 r.) to potomek rodu śląskiego, który swój awans w XVII i XVIII w. zawdzięczał katolickiej konfesji oraz wierności dynastii Habsburgów. Pierwszym znanym przedstawicielem tego rodu na Śląsku był Hartwig von Nostitz (zm. 1285), kasztelan ścinawski i wąsoski. Od XV w. jego potomkowie występowali już na niemal wszystkich dworach książąt śląskich², zaś w XVI i XVII w. podzielili się na liczne linie i domy posiadające różne herby³.

Autor diariusza wywodził się z tzw. linii z Czochoy, której wybitnym przedstawicielem był jego dziad, także Otto zwany młodszym (1608-1664), kanclerz Urzędu Zwierzchniego, radca Praskiej Izby Apelacyjnej, starosta księstwa wrocławskiego w latach 1642-1650 i świdnicko-jaworskiego w latach 1651-1662, bliski współpracownik Ferdynanda IV⁴, twórca biblioteki na zamku w Jaworze⁵. Jego syn, Chri-

2 T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku (Prace Komisji Historycznej – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, t. 54)*, Poznań 1996, s. 260-261.

3 Herb baronowski Ottona von Nostitz z 1653: tarcza podzielona na niebieskie i srebrne pola, gdzie linię podziału zajmuje kotwica w kolorze złotym i niebieskim, której dwa ostrza zajmują pola 3 i 4. W polu 1: wschodzący (leżący) złoty księżyc, na którym po każdej stronie kły dzika z końcówkami podniesionymi do góry. W polu 2: czarne skrzydło zwrócone w prawo spięte złotą klamrą. Dwa koronowane hełmy z czerwono-srebrnymi labrami. Hełm 1 (po prawej): skrzydło; hełm 2 (po lewej): trzy strusie pióra w kolorach niebiesko-złoto-niebieskim między dwoma czerwono-srebrnymi rogami; zob. L. Dorst, *Schlesisches Wappenbuch oder die Wappen des Adels im Souverainen Herzogthum Schlesien, der Grafschaft Glatz und der Oberlausitz*, Bd. 1, Goerlitz 1847, tabl. 62; Błażek, III, s. 31.

4 Herbarz, V, s. 418-419; Ch. Knauth, *Von dem Ursprunge, Herkommen, Althertum und Ausbreitung des Hochberühmten Geschlechts derer Herren von Nostitz und deren ersten Stammhause in Ober Lausitz*, Goerlitz 1764, s. 40; R. Šípek, *Jauerer Schlossbibliothek Otto des Jüngeren von Nostitz*, Praha 2013, s. 8-27.

5 Biblioteka Ottona młodszego liczyła ok. pięć tys. książek, wśród których było wiele rękopisów; zob. R. Šípek, *Die Bibliothek des Freiherrn Otto d. Jg. von Nostitz (1608-1665), Landeshauptmanns zu Schweidnitz und Jauer*, [w:] *Śląsk i Czechy: wspólne drogi sztuki. Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi (Acta Universitatis Wratislaviensis, No. 2953)*, Wrocław 2007, s. 217-225. W księgozbiorze tym przez pewien czas znajdowało się m.in. dzieło Kopernika *De Revolutionibus*; zob. A. Białycki, *Śladami rękopisu. Próba zarysu dziejów autografu kopernikowskiego „De Revolutionibus”*, „ŚKH Sobótka” r. 29, 1974, s. 31-32.

stoph Wenzel (1643-1712), był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli rodu, zarówno politykiem, jak i miłośnikiem literatury i sztuki. W 1675 r. nadano mu tytuł hrabiego, zaś po wzięciu w lenno hrabstwa Rieneck w Dolnej Frankonii, w 1692 r. otrzymał tytuł hrabiego Rzeszy (*Reichsgraf von Nostitz-Rieneck*)⁶. Zgodnie z rodzinną tradycją Christoph Wenzel był współpracownikiem Habsburgów, szambelanem i tajnym radcą dworu cesarzy Leopolda I i Józefa I oraz posłem do Rzeczypospolitej, na Śląsku zaś od r. 1677 starostą księstwa legnickiego, następnie głogowskiego oraz świdnicko-jaworskiego. Był to jedyny przypadek na Śląsku, kiedy szlachcic obejmował trzy starostwa po kolei⁷. Był dwukrotnie żonaty – z Marią Julianną ur. von Mettich oraz z Marią Elisabeth ur. von Schönau. Z tego pierwszego związku wywodzili się Johann Karl Christoph (1673-1740), w latach 1696-1705 radca Urzędu Zwierzchniego, dyplomata, urzędnik dworski przy Józefie I, Karolu VI oraz przy ich małżonkach⁸, założyciel linii Nostitz-Rokitnitz, oraz Otto Wenzel, autor publikowanego tu diariusza.

Nie mamy zbyt wielu informacji na temat Ottona Wenzla von Nostitz. Wiadomo, że wraz z bratem odbył w latach 1692-1696 *Kavaliertour* – podróż kawalerską, podczas której obaj studiowali prawo na Uniwersytecie w Salzburgu w 1692 r. oraz Sienie, gdzie w 1693 r. zostali wpisani do matrykuły uniwersytetu (nr 9096-97)⁹. Kolejnymi etapami ich podróży były Francja i Holandia (Haga)¹⁰. Z korespondencji Georga Rottera, szambelana braci towarzyszącego im w podróży, dowiadujemy się o ich rozlicznych ekscesach. Późniejszy starosta księstwa wrocławskiego przedstawiany był jako bardziej nieobliczalny i skory do łamania zasad od brata¹¹.

6 Zob. R. Luft, *Nostitz, von*, [w:] NDB, Bd. 19, Berlin 1999, s. 352-353.

7 C. von Wurzbach, *Nostitz-Rokitnitz, Christoph Wenzel von*, [w:] BLKO, Bd. 20, Wien 1869, s. 394; M. Bakeš, *Kryštof Václav z Nostic a jeho diplomatická cesta na území Polsko-litevské unie v roce 1693*, „Východočeský sborník historický” sv. 24, 2013, s. 99-119; J. Kuczer, *Baronowie, hrabiowie, książęta. Nowe elity Śląska (1629-1740)*, Zielona Góra 2013, s. 182.

8 P. Mařa, *Der Adel Böhmens und Schlesiens in der Frühen Neuzeit in vergleichender und beziehungsgeschichtlicher Perspektive*, [w:] *Adel in Schlesien*, Bd. 1: *Herrschaft-Kultur-Selbstdarstellung*, hrsg. J. Harasimowicz, M. Weber, München 2010, s. 257-258.

9 C. Zonta, *Schlesier an italienischen Universitäten der Frühen Neuzeit 1526-1740*, Stuttgart 2000, s. 274. Opublikowana została dyskusja publiczna, jaką Otto odbył wraz z bratem w 1693 r.: *Selecta Juris Publici [...] In Alma & Archiepiscopali Universit. Salisburgensi, Disquisitioni publicae subiecta Ab Dominis, Joanne Carolo Christophoro, Et Ottone Wenceslao, S.R.I. Comitibus De Nostitz & Reineck, &c. &c. Praeside Josepho Bernardo Gletle, U.I.D.*, Salisburgi 1693.

10 J. Kubeš, *Kavaliřské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Pardubice 2011, s. 236, 327.

11 W Strasburgu np. mieli w stanie upojenia alkoholowego zakłócać porządek publiczny, grając na lutni na ulicach oraz śpiewając pod oknem córki miejscowego sędziego, następnie omal nie wdali się w bójkę z inną podpitą grupą. Otto Wenzel zakochał się w mężatce, której publicznie czynił zaloty. Kiedy bracia dowiedzieli się, że szambelan informuje ochmistrza i rodziców o ich poczynaniach, zaczęli grozić mu śmiercią, zob. *ibidem*, s. 260-261.

Jeśli chodzi o inne nauki, to Nostitz wspominał enigmatycznie w diariuszu, że prowincjał jezuitów był jego „profesorem filozofii”, być może więc kształcił się w jezuickim kolegium, albo już na Uniwersytecie we Wrocławiu po 1702 r.¹²

Otto Wenzel sprawował różne funkcje – tytularne i rzeczywiste. W r. 1703 został deputowanym stanów księstwa świdnicko-jaworskiego do konwentu publicznego. Był tytularnym, a od 1723 r. rzeczywistym tajnym radcą cesarskim i szambelanem, zaś w latach 1703-1723 radcą Urzędu Zwierzchniego¹³ oraz cesarskim komisarzem na sejm w latach: 1705, 1710, 1715, 1728, 1730, 1732 i 1734¹⁴. Przede wszystkim jednak pełnił urząd starosty księstwa wrocławskiego w okresie 1726-1741. Według Severinusa Wrbczansky był on także syndykiem apostolskim na Śląsku¹⁵, co nie jest wiadomością pewną choćby dlatego, że nie było wówczas jeszcze osobnej prowincji śląskiej. Być może chodziło o tytuł honorowy.

W 1723 r. autor diariusza wybrał się dwukrotnie do Wiednia, gdzie gościł na dworze cesarskim. Podróże te odbyły się w okresach od marca do czerwca i od sierpnia do października. Podczas obu przyjmowany był przez cesarza na uroczystej audiencji i miał okazję osobiście podziękować za nadaną godność rzeczywistego tajnego radcy¹⁶.

W okresie początków pruskiej władzy na Śląsku Otto Wenzel pozostał wierny sprawie austriackiej, pomimo tego, że przeżywał chwile zawahania w latach 1742-1743, a w 1741 r. otrzymał nawet od Fryderyka II order Orła Czarnego. Podczas drugiej wojny śląskiej kontaktował się osobiście i korespondencyjnie ze stronnikami Marii Teresy, za co został internowany wraz z małżonką w Berlinie w 1745 r.¹⁷

Nostitz był właścicielem szeregu posiadłości w weichbildzie jaworskim: Luboradza (*Lobris*), Mściwojowa (*Proffen*), Marcinowic (*Merzdorf*), Zębówic (*Semmelwitz*), Siekierzyc (*Seckerwitz*), Niedaszowa (*Herzogswaldau*), Snowidzy (*Hertwigswaldau*),

12 K. Gebauer, *Schlesischer Adel im Spätbarock. Nach Tagebüchern des Grafen Otto Wenzel von Nostitz, Landeshauptmann von Breslau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” Bd. 68, 1934, s. 137.

13 J. Kuczer, *Baronowie*, s. 184-185; C. Zonta, *Schlesier*, s. 274.

14 K. Orzechowski, *Monarszy komisarze na ogólnosląskich zgromadzeniach stanowych*, „Studia Śląskie” t. 32, 1977, s. 312, 315.

15 *In Silesia, Supremum Syndicum Apostolicum agere dignatur: Illustrissimus, ac Excellentissimus D. D. Otto Wenceslaus, S.R.I. Comes de Nostitz, & Reineck, Dominus Hereditarius in Lobris, Proffen-Merzdorff, Semel-Secker, & Boschwitz, Hertzogs & Hartwigs-Walde, Kaltausen, &c.*; zob. Nucleus, s. 437.

16 K. Gebauer, *Schlesischer Adel*, s. 142.

17 F. Schwencker, *Die Toleranz Friedrichs des Großen und die schlesischen Kirchen*, Th. 1 – 1741-1747, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” Bd. 75, 1941, s. 154-155.

Paszowic Dolnych (*Nieder-Poischwitz*) oraz Ziemnic (*Kaltenhaus*) w legnickim¹⁸, jak również Rościszowa (*Steinseifersdorf*), Potoczka (*Kaschbach*) i Kuźnicy (*Schmiedegrund*) w weichbildzie dzierzoniowskim. Do 1731 r. wraz z bratem był także współwłaścicielem dóbr *Wiesau*¹⁹ koło Głogowa, wchodzących obecnie w skład Radwanic (*Ransdorf*). Siedzibą tej linii rodu był pałac w Luboradzu zakupiony w 1654 r. przez Ottona młodszego. Jego gruntownej przebudowy w barokową rezydencję dokonał Christoph Wenzel w latach 1681-1686. Sprowadził on włoskiego architekta Antonia Domenica Rossi, który oprócz ciągu reprezentacyjnych pomieszczeń wybudował jedną z najwcześniejszych na tym terenie eliptyczną kaplicę, do której obrazy namalował Michael Willmann²⁰. Luboradzki pałac, dysponując bogatym księgozbiorem oraz okazałymi zbiorami sztuki²¹, stał się wówczas kulturalnym centrum księstwa jaworskiego. Otto Wenzel nie poszedł w ślady ojca i dziada oraz nie wykazywał takiego zainteresowania literaturą i sztuką.

Żonaty 14 września 1700 r. z Marią Renatą ur. von Franckenberg (1684-1750), córką Hansa Wolfganga, wicekanclerza królestwa Czech, miał dwóch synów: Christopha Wolfganga (1701-1704) oraz Wenzla Anthona (1708-1712)²². Zmarł 16 kwietnia 1751 r. we Wrocławiu²³.

Najwięcej informacji o nim pochodzi oczywiście z diariusza, zarówno części niepublikowanych i zaginionych, które streścił Kurt Gebauer²⁴, jak i przede wszystkim tych będących przedmiotem niniejszej publikacji.

18 APWr., Ks. świdnicko-jaworskie, Rep. 39, sygn. 246, Personal Land-Register derer Herren Landstände und Landsaßen in hiesigen beyden Fürstenthümben Schweidnitz und Jauer nach Ordnung derer Weichbilder, wie solches von denen Herren Landes Eltesten a. 1738 reviret worden, nr 68, s. 16-17.

19 APWr., Akta majątku Nostitzów i Wolkensteinów w Luboradzu pow. jaworski, sygn. 217, Teilung der Wiesauer Güter zwischen Johann Carl und Otto Wenzel von Nostitz.

20 Zob. K. Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław 1974, s. 131-132; L. Slavíček, *Michael Willmann und Christoph Wenzel von Nostitz*, „Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky” sv. 55, 2007, č. 3, s. 237-241.

21 Dziewiętnastowieczne inwentarze pałacu wymieniają ok. 200 obrazów oraz wiele grafik i obiektów rzemiosła artystycznego. Do najpiękniejszych należały liczne płótna Michaela Willmanna, w tym słynne „Uprowadzenie Andromedy”; zob. J.G. Büsching, *Bruchstücke einer Geschäftsreise durch Schlesien in den Jahren 1810, 11, 12*, Breslau 1813, s. 62-65; L. Slavíček, *Paralipomena k dějinám berkovské a nostické obrazové sbírky (Materiálle k českému baroknímu sběratelství II.)*, „Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky” sv. 43, 1995, č. 5, s. 445-471.

22 Herbarz, V, s. 418-419, 436; Sinapius, II, s. 158-160.

23 *Neue genealogisch-historische Nachrichten*, Th. 24, Leipzig 1752, s. 1229.

24 Zob. K. Gebauer, *Schlesischer Adel*, s. 133-167.

Publikowane tu dwa foliały diariusza autorstwa Ottona Wenzla von Nostitz-Rieneck (1674-1751), starosty księstwa wrocławskiego w latach 1726-1741, znajdujących się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu w zbiorze Rep. 135 pod numerem 573 (559 stron) i 574 (736 stron). Opisany w nich został okres od 6 listopada 1726 r. do 26 października 1729 r. oraz od 9 listopada 1737 r. do 31 grudnia 1744 r. Oba te tomy oddają dwie epoki dziejów Śląska – pierwszy zaczyna się, kiedy jego autor został starostą (*Landeshauptmann*) księstwa wrocławskiego, opisując swoje obowiązki urzędowe oraz towarzyskie. Jest to o tyle istotne, że po starościńskim ingresie Nostitz stał się jednym z centralnych punktów życia politycznego i towarzyskiego Wrocławia. Mamy więc przedstawioną w tej części epokę będącą apogeum habsburskiego systemu politycznego oraz społecznego na Śląsku. Tom drugi natomiast ukazuje schyłek tych rządów, następnie okres wojennego zamieszania oraz pierwsze lata pruskiej władzy, więc swoistą ustrojową rewolucję, która przetoczyła się przez prowincję i jej stolicę, ze wszystkimi konsekwencjami dla tamtejszej elity.

Przedstawiona do recenzji praca to efekt kilkuletnich badań, prac translatoryjnych i głębokiej analizy diariusza Ottona von Nostitz. Pozyskany materiał został opracowany z najwyższą starannością o szczegóły, tak językowe, jak i eksplanacyjne. Dzięki temu mamy do czynienia z przyszłą publikacją klasy światowej. Według mojej wiedzy nikt nie wydał do tej pory równie interesującego i wartościowego materiału, z takim poziomem rzetelności, dbałości o szczegóły i znajomości realiów epoki. Praca odzwierciedla ponadto ogromne możliwości polskiej humanistyki. Jest też pierwszą edycją tego typu. Na bazie zaprezentowanego źródła w przyszłości stanie się możliwe opracowanie materiałów przyczynkarskich. Jestem przekonany, że to bardzo ważny krok w kierunku badań nad dziejami obyczajowości szlachty śląskiej.

Z recenzji dr. hab. Jarosława Kuczera

